

Marsilio Ficino a zene gyógyító hatalmáról

RITÓÓK ZSIGMONDNÉ

... „Nézd, arany köröcskék
Sűrűn borítják a menny boltozatját:
S nem láthatsz ott oly kicsi csillagot,
Mely míg mozog, ne zengne mint egy angyal,
A csillogószemű kerubok karában.
A nem múltó lelkek összhangja ez,
De míg ez a veszendő sárgunya
Takarja durván, addig meg se halljuk.
... Mondják így mozgatott meg
Orpheus fákat, köveket, folyókat:
Mert minden kemény és konok dühöt
A zene megszelídít egy időre.
Az ember, aki legbelül zenétlen
S nem hat rá édes hangok egyezése:
Az kész az árulásra, taktikára,
S szelleme tompa, mint az éjszaka
S érzelme komor, mint az Erebus.
(Shakespeare: A velencei kalmár.
Vas István ford.)

Majd a csöndes nyári éjben az égbolt sátorán sziporkázó csillagok, a szférák világa földi fül számára nem érzékelhető zenéjének evilági mása csendül föl, hogy annyi bonyodalom után, a földi világ egy kiszakított darabján visszaállítsa az egész világegyetemben uralkodó harmóniát. Ez a zene úzi el a bűt a balsejtelmektől gyötört, melankólikus velencei kalmár homlokáról is. Shakespeare Pythagoras kései tanítványául szegődött e darabban.

Iamblichos őrizte meg a legteljesebben a pythagoreusok idevágó nézeteit. Szerinte Pythagoras azt tanította, hogy bizonyos dallamok és ritmusok révén az emberi jellemek és szenvedélyek gyógyulása következik be, a lélek harmóniái összerendeződnek úgy, amint kezdetben voltak. A dallamokkal ellenkezőjére fordította a lélek szenvedélyeit, a szomorúságot, haragot, részvétet, vetélkedést, félelmet, mindenféle vágyakat, indulatokat. Ezeket megfelelő dallamok segítségével visszatérítette az erény útjára. Mikor tanítványai esti álomra voltak térőben, megszabadította őket a nap zavaraitól és belső bajaiktól, megtisztította hullámverte gondolkodóképességüket, s odahatott, hogy édesdeden aludjanak. Mikor azután ágyukból fölkeltek, eltávolította belőlük az éjszakai kábultságot, bágyadtságot, ellustulást bizonyos sajátos jellegű énekek és dallamok révén, melyeket pusztán csak lantpengetéssel illetőleg énekléssel adtak elő. Meggyőződése szerint a zene is sokban hozzájárul az egészséghez, ha valaki azt megfelelő módokon használja fel. A zene révén történő gyógyítást tisztításnak (katharsis) nevezte. Voltak bizonyos dallamok, melyek a lélek indulatai ellen voltak alkotva, így elkedvetlenedés és a lélek mardosásai ellen, ezeket igen hatásos segítségnek tartotta, voltak

mások harag és indulatok ellen, de kitalálták a dallamok egy külön fajtáját a vágyak ellen is. A táncokat szintén felhasználták. De felhasználta a lélek gyógyítása céljára Homérosz és Hésziodosz kiválasztott verseit is. Megtörtént, hogy bizonyos szenvedélyeket és betegségeket, mint mondják, a szó szoros értelmében ráénekelve gyógyított meg. Így Pythagorasz igen sokféleképpen tette lehetővé az emberi élet és erkölcsök zene útján való megjobbítását. Így hagyta ránk Iamblichos Pythagoras tanítását.¹

A zene hatására az eredeti harmonikus helyzetébe rendeződő lélekről szóló tanítás a pythagoreus orvostudomány egyensúlyelméletén nyugszik. Szerintük ugyanis az emberi test (és lélek) akkor egészséges, ha a bennük levő ellentétes elemek egyensúlyban (isonomia) vannak, bármelyik alkotó elem „monarchiája” betegséget okoz.²

Pythagorasról tanítványai azt tartották, hogy egyedül ő hallhatta meg az égitestek súrlódásából keletkező „szférák zenéjét”, amely a legteljesebb zenei arány alapján elrendezett zúgások telt és dús dallama, a tökéletes harmonia. Ez a „musica mundana”, amelyet a „musica humana” utánozni törekszik.

Ez a pythagoreus tanítás öröklődött és színeződött azután tovább, magába olvasztva a filozófiából, elsősorban az újplatonizmusból és a keresztény teológiából mindazon elemeket, amelyek az adott keretbe illettek. A szférák zenéjével foglalkozó cicerói Somnium Scipionis-hoz Macrobius írt a 3–4. század fordulóján kommentárt. Szerinte az evilági testbe születő lélek magával hozza az égi zene emlékezetét, azét a zenéét, amelynek valaha részese volt. Ezért tudja a zene a lélek megnyilvánulásait irányítani: érzelmeket, haragot indít és lecsendesít, álmot vagy gondot ad, és ugyanazokat el is veszi, a beteg testet pedig meggyógyítja. A megholt léleknek megkönnyíti az égi hazába való, valóban hazajutást. Ezért szokásos a legtöbb népnél, a primitív népeknél is az éneklés a temetéskor.³

Egy századdal később Boethius azt tanítja, hogy lelkünk és a muzsika ugyanazon arány (proportio) alapján épül föl. Ezért érhetjük el a zenével a kívánt hatást. Szomorúságra indít, már régtől fogva ezért kísérte a temetési menetet zene. De meg is nyugtathat: az anyák ezért énekelnek kisgyermeküknek.⁴

A világegyetemet egyetlen tökéletes gömbnek föltételező középkori elmélet szerint a szférák zenéje együtt zeng az üdvözültek és angyalok karával. „Hinc beatorum iubilus et cantus angelici atque illa coelestis harmonia, quam Pythagoras ponit” — mondja Petrarca a zene édességéről szóló fejtegetésében.⁵

Iamblichos is, a Macrobius kommentálta Somnium Scipionis is alapvető kézikönyve lett a firenzei platonizmusnak.

Marsilio Ficino szerint az égitestek mozgása következtében létrejövő égi muzsikának lelkünk egykor részese volt. Majd azt mondja, hogy a lélek

¹ Iamblichos: Vita Pyth. 64–67 és 110.

² Alkmaion. VS 24 B 4.

³ Macrobius: Comm. ad Ciceronis Somnium Scipionis II. 3.

⁴ Boethius: De musica I. A szabad művészetekkel foglalkozó középkori szerzők mind tárgyalják a „vis musicae”-t, gondolatról gondolatra, sőt mondatról mondatra ismételve az öröklött elméletet. Így a sokat idézett Martianus Capella is (De nuptiis philologiae et Mercurii IX.). Csak azokat a teoretikusokat emlitem, akik a témát új színekkel gazdagították.

⁵ Petrarca: De remediis utriusque fortunae I. 23.

és a test valami természetes arány (proportio) következtében összhangban vannak. Viszont ugyanilyen összhang van a lélek egyes részei és a test egyes részei között is. Platon és Arisztotelész tanúsítják, hogy a lélek összhangjában a komoly zene állítja helyre. Ezt Ficino maga is többször megtapasztalta. A test részeivel ugyanezt viszont az orvosság teszi. De mivel a lélek és a test között a fent említett megegyezés van, könnyen lehet ugyanazzal az összhanggal mindkettőre hatni. Ezt tette többek között Dávid király is a megháborodott Saullal, így járt el Pythagoras is, ezt gyakorolta Ficino is. Aki a pythagoreusoktól és a platonistáktól megtanulta, hogy az egész világegyetemen de az egyes élőlények lelke és teste is zenei törvényszerűségek szerint épül fel és a szentírásból megtanulta, hogy Isten mindent „in numero, pondere mensura” rendezett el, az nem csodálkozik a harmóniának minden élőlény fölötti hatalmán. Amikor valaki zenél, akkor a muzsika a lélekből indul ki innen jut el a fantáziába, majd hangzás formájában külső formát is nyerhet. Az éneket az ujjak mozgása vagy az egész test gimnasztikája, a tánc kísérik. A lélekből induló zenének ez az útja a test valamennyi részéig. A szónokok, költők, festők, szobrászok, építészek műveikben valamennyien ezt utánozzák.⁶

Ficino szerint tehát a világegyetemből hangzó muzsikára az emberi lélekben rejlő hasonló harmónia rezonál. Ennek külső megnyilvánulása ihleti a művészt, hogy az arányoknak a látható világában való harmóniáját szóban, kőben, fában vagy a festővásznon visszaadja. Ez a reneszánsz művészet célja és hitvallásának — egyik — megfogalmazása is.

A firenzei akadémia minden tagja muzsikált. Ficino lantját Orfeusz alakja díszítette, a varázsos dalnoké, akinek hangszerén a hét húr a szférák számával egyezett. Akinek kezében a „vis musicae” először tette azt a csodát, amelyet a reneszánsz művészet és irodalom oly sokszor megformált. A legcsodálatosabban talán Luca Signorelli: a sudár, légies, földet csak épp érintő, szinte lebegő, zenélő Orfeusz alakja tökéletes egyensúlyban van a kép majdl egész felületét betöltő, gomolygó, meggörbedt, földhözragadt, csupahús-szenvedő alakok tömegével.⁷

Mint gyakorló orvos, Ficino többször is megemlékezik arról a csodálatos hatásról, amelyet betegein a zenével elért. X. Leo, a Medici pápa egykorú életrajzírója följegyezte, hogy a testében, lelkében beteg fiatal reneszánsz uralkodó udvarában állandóan szólt a zene. Életét kívánta ezzel meghosszabbítani. L. G. Giraldi sokszor volt tanúja ugyanebben a pápai udvarban a zene hatására történt gyógyulásoknak.⁸

Elsősorban a melankóliát gyógyították így, a Saturnus csillagképe alatt született, magába mélyedő filozófusok betegségét. Ficino Platont is, magát is közéjük sorolta. Dürer, ha a fiatal művész a túlterheléstől búskomorrá vált, zenét javasolt ellenszerül. Mantegna Melancholiát ábrázoló egyik festményén a magába roskadt alak előtt puttók zenélnek. És, hogy a kört, vagy ha úgy tetszik, a gömböt bezárjuk: Leonardo egy élőképet szerkesztett Lodovico il

⁶ *Ficino* a kedves témával sok helyütt foglalkozik. Elsősorban: *De vita triplici* III. 2. és 22., valamint *Epistola ad A. Canigiani*, továbbá: *Excerpta ex Graecis Procli commentariis in Alcibiadem Platonis primum* (passim).

⁷ *Chastel A.*: *Marsile Ficin et l'art*. Genève, 1954. A. *Chastel*: *Art et humanisme à Florence au temps de Laurent le Magnifique*. Paris, 1959.

⁸ *Roscoe, W.*: *Leben und Regierung des Papst Leo X*. Wien, 1818. 3. Theil 620. és 629. L. G. *Gyraldus*: *Opera*. Basel, 1580. T. 2. 348.

Moro udvarában, amely a világegyetemet ábrázolta. A felmerülő hollygokat egy-egy énekes jelenítette meg. Mútermében, Vasari szerint, zene szólt, hogy modelljeiből a bút elúzza. Valójában a Ficino fogalmazta egyetemes harmóniát kívánta ezzel elérni. Van olyan hagyomány is, hogy Mona Lisa, a gyermekét gyászoló anya vonásai is a zene bűvös hatalmáról tanúskodnak.⁹

Az eszme művészi megvalósulása itt éri el a csúcsot. Amit a 16. században e kérdésben még mondanak — Beroaldótól Shakespear-ig — az csak ismétlés vagy aprópénzre váltás. Shakespeare esetében pedig már csak a múlt visszhangja, egy megdöntött világkép reminiszcenciája.

Giordano Bruno számára már szűk a kristálygömb határolta tér:

„Biztos szárnyam feszítem hát a légnek,
Üveg- s kristályburok nem rémitőim:
Egeken át török a végtelenbe.”

(Hegyi Gy. ford.)

Csakhogy, amikor a szárnyaló szellem a végtelenbe tört, áttörte azt az üvegszerű gömböt, amely óvón ölelte körül a földet, és megbomlott ezzel a harmónia, örökre elhallgatott a szférák zenéje. A földi zene többé már nem az égi mása, hanem a világmindenségben magára maradt ember örömének vagy fájdalmának kifejezője lett.

⁹ *Klibansky R.—Panofsky E.—Saxl F.: Saturn and Melancholy. Cambridge, 1964.*
Ch. de Tolnay: The Music of the Univers. The Journal of the Walkers Art Gallery 6 (1943)
103. Zoltai Dénes: A zeneesztétika története I. Éthosz és affektus. 2. kiad. Bp. 1961 108.